

szempontjából nélkülözhetetlen az, amit ő itt Debrecen múltjából föltárt. Nélkülözhetetlen anyaga s szemlélete miatt egyaránt. És időszerű is — jóllehet akaratán kívül — szörnyen a könyv: igényt képvisel, melynek a nagyvárossá növő Debrecen nem mulaszthatja el megfelelni, ha nem akar méltatlanná válni saját múltjához. Mert ami a klasszicista stílust illeti, a nagyverdői egyetem igyekezett ugyan hasonulni a Kollégiumhoz, de éi-e például professzorok és tanítványaik vagy akárcsak professzorok és ifjabb munkatársaik közt ma is az a példás pedagógiai együttműködés, mint a rézmetszők korában? Egy-két tanszéken bizonyosan, ha nem is mindenütt.

A kiadót mindenesetre külön dicséret illeti, hogy ezt a — írjuk csak le a szót, elkoptatottsága és finom tollú kritikusok fanyalgása ellenére is — fontos könyvet ilyen szép külsőben megjelentette. Bár lelne követőre, s jelennének meg a szemünk láttára kibontakozó debreceni művelődéstörténeti — tán képviselői formális kapcsolata nélkül is használható a szó — „iskola” munkái minél gyakrabban! (*Magyar Helikon*, 1976.)

VEKERDI LÁSZLÓ

Körkép az európai irodalmi műveltség alapjairól

FALUS RÓBERT: AZ ANTIK VILÁG IRODALMAI

A munka egy kötetben egyesített, átdolgozott változata a szerző két korábban megjelent áttekintésének: *Az ókori görög irodalom története I–II.* (Bp. 1964) és *A római irodalom története* (Bp. 1970) című külön-külön is nagyszabású irodalomtörténeti összefoglalásainak. Ily módon a már külalakjában is impozáns mű átfogja a klasszikus mediterrán kultúra két nagy irodalmának, a görögnek és a rómainak a fejlődését, kezdve a homéroszi kor görögségét érő keleti hatásoktól, a szóbeli hagyomány és a mítosz szerepének tárgyalásától a római birodalom kettéválásán és bukásán túl egészen a nyugat-európai keresztény kultúra latin nyelven kibontakozó szellemiségének, illetve a bizánci kor görög írásbeliségének java terméséig. Közel másfél évezred irodalmi műveltségét tekinti át: nagyjából akkora időszakot, mint amely azóta napjainkig eltelt. S bár a mostoha századok során nemcsak a „pogány” antik világgal szemben ellenséges erők, hanem az emberi kényelmesség és a véletlen is a szó szoros értelmében megtizedelték az egykori hihetetlen gazdag termést, a feladat így is lenyűgöző, a vállalkozás eleve tiszteletet ébreszt. S egyúttal a mű méltatóját is felmenti a teljes bemutatás kötelezettsége alól, hiszen az ismertetéshez rendelkezésre álló terjedelmet a kötet pusztá tartalomjegyzéke is túllépné.

A szerző célja kettős: egyrészt népszerűsítő összefoglalást kíván kézbe adni, másrészt „a reánk hagyományozott művek élvezéséhez és szellemi hasznosításához” kínál segítséget. Az utóbbi célkitűzés első olvasásra nagyon is szerénynek tűnik, pedig lényegében a legtöbbet ígéri, amire irodalomtörténeti, esztétikai feldolgozás egyáltalán vállalkozhat: az irodalmi élményből kiindulva, a művek értő megmutatásával felvezetni az olvasót az avatatlanság lapályáról a műélvezet csúcsaira; megmutatni, hogy a klasszikus görög és római irodalom alkotásai nem muzeális ereklyék, hanem ma is gyönyörűséget, érzelmi és intellektuális — tehát igazi emberi — gazdagodást nyújtó remekművek, máig ható, élettel teljes, hozzánk is szóló, s a céhbelieket máig versengésre készítő teljesítmények. Az eredményt a szerző mesteri portrék sorának, az irodalom nagy vonulatainak, magános óriásainak és a mindennek közegét alkotó, hol idillikus, hol elvadult oldaláról megmutatkozó ókori világnak az ábrázolásával éri el. S tegyük hozzá: mindezt árnyaltan szép stílusban, kerekded tartalmi össze-

foglalások, találó idézetek, az antik életbölcsségen csiszolt szentenciózus megállapítások, nem egyszer a késő utód megértő rábólintásai kíséretében adja elő.

Az előtérben soha nem az írói életrajzok állnak, hanem mindig az irodalmi alkotások, s az ezek révén, a bennük megnyilatkozó antik ember. Ez teszi elsősorban vonzóvá az elemzések sorát, s az egész munka tárgyalásmódját. Ez távolról sem jelenti azt, mintha Falus az ókori klasszikus irodalmak alkotásait *l'art pour l'art* művek füzérének, fejlődésüket immanens folyamatnak fogná fel. Ellenkezőleg, nagyon is számoltartja az egyes szerzőknek és műveiknek a kortól való meghatározottságát, azt, hogy — legalábbis a jelentősebb szerzők és alkotások — igen is erősen közéleti érdeklődésűek, illetve töltésűek voltak, szenvedélyesen állást foglaltak koruk nagy kérdéseivel szemben, igenlően vagy elutasítóan, támogatva vagy elítélve, ostromozva. Falus éppen a legnagyobb auktorok életművének elemzésével tudja bizonyítani, hogy annál maradandóbb értékeket alkottak, minél szorosabban kapcsolódtak koruk problémáihoz, s annál inkább az „örök emberit” fejezték ki, minél hitelesebben vallottak saját koruk emberi gondjairól, törekvéseiről.

Előadását nem terheli kézikönyvekből kölcsönzött bölcsségek ballasztja, az olvasót nem riasztja el az egymásra hányt adatok lomtára. — Valljuk meg: szaktudományunknak nem egy reprezentatív termékére milyen találó Goethe egykori megállapítása: „Ügy tűnik, némely könyvet nem azért írtak, hogy abból tanuljunk valamit, hanem azért, hogy megtudjuk, mit tudott a szerző.” — Nos, Falus munkájától mi sem áll távolabb! Pedig a tájékozottabb olvasó, a hatalmas területnek legalább egyik vagy másik részében jártas szakember lépten-nyomon tapasztalhatja, hogy a szerző mennyire otthonosan mozog a filológiai problémák dzsungelében — épp ezért tudta elkerülni az átláthatatlan útvesztőket. Ezzel a könyvvel is igazolva láthatjuk Kant megállapítását: „Csak az tud népszerűen előadni valamit, aki azt alaposabban is elő tudná adni.” — Valóban: Falus szakértelmét elmélyült irodalom- és filozófiatörténeti tanulmányainak, igényes esszéinek, magvas elő- és utószavainak, frappáns vitacikkjeinek és avatott műfordításainak tömege bizonyítja. De a tudós, aki monografikus részletességgel tud elmélyülni egy-egy alkotó életműben — gondoljunk csak korábbi művei közül Sophoklész (Bp. 1954) és Horatius (Bp. 1958) költészetét tárgyaló köteteire —, nem veszti el arányérzékét, amikor a nagy teljességet mutatja, összefüggéseiben. Nem esik bele abba a hibába, amibe nem egy irodalomtörténeti áttekintés szerzője, hogy az antikvitás valóban lenyűgöző költői teljesítményei mellett szem elől téveszti a nem kevésbé nagy klasszikus prózaírókat.

Természetesen kiemelkedő helyet kap áttekintésében az örök, felülmúlhatatlan példaképnek, a homéroszi költeményeknek, az Iliász heroikus és az Odüsszeia emberi világának, Hésziadosznak, a parasztság első szószólójának a bemutatása, a görög líra s a tragikus triász — Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész — és persze „a múzsák mosdatlan szájú kedvence”, Arisztophanész. Ugyanígy a rómaiak között is megkapja a méltó értékelést Plautus vérbő humora, Lucretius harcoss materializmusa, Catullus őszintén izzó szenvedélye, az Augustus-kori klasszikusoknak, Vergiliusnak és Horatiusnak a remekei, valamint az elégikusok és a császárkori szatirikusok munkássága stb. Azonban az őket megillető méltatásban részesülnek a görög és a latin próza nagyjai is, Hérodotosz, „a történetírás atyja”, Thuküdidész, a legmélyebbre látó ókori historikus, a nagy gondolkodók, mint Szókratész, Platon, Arisztotelész és Epikurosz, a legnagyobb görög szónokok, élükön a megalkuvást nem ismerő Démoszthenésszel; vagy a római köztársaságkor nagy prózaíró triásza, a történetíróként és szónokként is kivételes képességű Caesar, a latin ékesszólás és értekező próza legnagyobb mestere, Cicero, s a makacs igazságkereső Sallustius, majd Liviusnak „a tej bőségével áradó” elbeszélő művészete, vagy a császárkor nagyjai, a tragikusan komor szemléletű és drámaian feszült stílusú Tacitus, az éles elméjű és csipős nyelvű Lúkiánosz, „az ókor Voltaire-je”. Igaz, a kivételesen modern Polübiosz, s „az anyagi alapokig lehatoló” Appiánosz is talán többet érdemelt volna; a latin próza nagy úttörőjének, Catónak az alakja pedig jelentőségénél jóval kisebbre zsugorodik, negatívabbá szűrül. Igen tanulságos viszont, főként korai római szerzőknél annak a feszültségnek az

ábrázolása, amelyet a korabeli kötöttségek, ill. a görög irodalmi minták hatásának küzdelme és együttes érvényesülése idézett elő. Újításszámba megy, de nagyon szerencsés újítás a római korban görögül, ill. latinul író, valamint a „pogány” és keresztény kortárs szerzők munkásságának párhuzamos bemutatása. A könyvkiadás és -kereskedelem, a fontosabb tudományos közönyvtárak ismertetése az egykorú irodalmi élet sokoldalúbb ábrázolását szolgálja.

A klasszikus irodalmi műveltség távoli kisugárzását mutatja be az egyes antik szerzőknek az ókori, a későbbi európai s a magyar irodalomra gyakorolt hatásában, utóéletük fel-felillantásában. Ezekről a jelenségekről, főként magyar vonatkozásban néha szívesen olvastunk volna többet is. Szóvétehetnénk például azt is, hogy a Sallustiusznak tulajdonított vitairat és levelek szerzősége távolról sem olyan biztos, mint azt Falus mondja; a Scipio-kör humanizmusához pedig alkalmasint jócskán hozzájárulhatott Ciceró későbbi, önigazoló visszavetítése. Az egész munka azonban olyan monumentális teljesítmény, hogy eltörpülnek benne az ilyen és hasonló problematikus, vitatható részletek, s igazságtalanság volna elmarasztalni olyan tévesnek tűnő megállapítások miatt, hogy a XII táblás törvény keletkezése idején már lett volna színpad Rómában, vagy hogy Marius már valóban katonai diktatúrát teremtett volna. Az olyasfajta következtetések körüli szörszálhasogatás, mint például Catullus és Caesar ismert melléknévének (*praenomen*) Caius, illetve Gaius alakban való változtatása, inkább illenék az ókori *invectiva*, mint a modern méltatás műfajába.

A munka hézagpótló jelentőségű. Azért is, mert hasonló összefoglalás magyar szerző tollából a felszabadulás óta, de lényegében azt megelőzően sem látott napvilágot. Ám különösen öröndetes megjelenése napjainkban, amikor, sajnos, mind kevesebben tudnak eredetiben megismerkedni a klasszikus ókori szerzők alkotásaival. Indokoltan fogalmazza meg Falus műve kultúrpolitikai problémákat is feszegető előszavában a szakember-utánpótlás lehetőségeiért aggódva azt a kívánságot, hogy „mielőbb biztosítanunk kell az ókori kultúrák és nyelvek magasabb óraszámú s eredményesebb oktatását az iskolákban...”

Mindent összevéve: Falus Róbert munkája gazdag tartalmú, lebilincselően megírt, korszerű marxista irodalomtörténet, a tudományos ismeretterjesztés kiemelkedő példája. Külön is elismerést érdemel az a ritka teljesítmény, hogy egyazon szerző egyformán alapos tájékozottsággal tudja végigvezetni olvasóit mindkét klasszikus irodalom hatalmas területén. Aligha kétséges, hogy a könyv olvasói gyakran fogják majd fellapozni a kötet végén található kiadás bibliográfiát, ahol további tájékozódásukhoz folyóiratok, kézikönyvek, monográfiák és tanulmányok, illetve gyűjteményes és egyedi auktorkiadványok gazdag tárházában kereshetnek anyagot. (*Gondolat, 1976.*)

MARÓTI EGON